

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

КОЛОМИЦЕВА О. В.

кандидат економічних наук

Черкаси

Структурні зміни в економіці повинні відповідати тенденціям розвитку й потребам постіндустріальної економіки, а також сучасним тенденціям світового господарства в умовах глобалізації. Тобто структурна перебудова економіки, як уже зазначалося, при переході до ринку потребує розвитку наукомістких, високотехнологічних галузей і виробництв, розвитку освіти. Це дозволить Україні використовувати її найбільш значущі конкурентні переваги – досягнення науки й освіти. У цілому оцінка структурних змін є складовою частиною системи інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття рішень на регіональному рівні. Співвідношення різних видів структурних змін та їхня інтенсивність залежать від соціально-економічного стану регіонів і, у свою чергу, впливають на соціально-економічний стан регіональних економік.

Фахівці, що займаються проблемами розвитку національного господарства, висловлюють достатньо одностайну думку про важливість вдосконалення методичних підходів щодо оцінки структури економіки, її ефективності та динаміки розвитку. Інтерес до даної проблематики висвітлений в працях О. М. Алімова, М. П. Бутка, Т. В. Пепи, О. Ю. Красильникова, Л. С. Казинца, Л. Г. Чернюк, В. М. Рябцева та ін.

У дослідженні структурних зрушень в національній економіці можна виділити декілька аспектів. Один з них пов'язаний з якісним аналізом основних причин структурних змін і поглибленням розуміння взаємозв'язків темпів розвитку і ефективності національного господарства з його структурою та збалансованістю. Інший аспект – кількісна оцінка інтенсивності структурних зрушень, їх чинників, впливу на ефективність і темпи економічного зростання. Дослідження в цій області виявили ряд методичних проблем, що потребують подальшої розробки.

За інших рівних умов критерієм прогресивного розвитку економічної структури є зростання ефективності виробництва. Мається на увазі особливий вид ефективності, а саме структурна ефективність економіки. Для кожного виду діяльності в кожний даний момент часу існують оптимальні форми організації та розміри господарських елементів, а також міжгосподарських зв'язків, фінансових і матеріальних потоків, у результаті чого досягається органічне злиття особистого й речовинного факторів виробництва, праці й капіталу, ефективне функціонування всіх ланок економічної системи.

Дослідження ефективності економічної структури й ефективності структурних зрушень утруднене тим, що в процесах економічного розвитку не всі параметри економічної структури й ефекти змін цих параметрів піддаються кількісному виміру, а отже, не всі вони виявляються порівнянними. Дотепер немає, зокрема, чітко визначених економічних показників, що порівнюють якість і кількість праці й продукту, ступінь задоволення суспільних потреб. Крім того, не всі ефекти структурних зрушень виявляються відразу, частими є розриви в часі (часові лаги) між самими зрушеннями та їхніми наслідками.

З методологічної та практичної точок зору суттєвою є більш детальна оцінка ефективності структурних зрушень, тому що певні структурні зрушення можуть негативно впливати на національне господарство, оскільки при цьому можливе, наприклад, зростання ефективності одного з факторів за рахунок іншого або інших факторів. Тому ефективність структурних зрушень необхідно розглядати з різних точок зору, з позиції одного або декількох факторів, що впливають на структуру економіки. Слід підкріпити їх реальними зрушеннями в структурі виробництва, розподілу, обміну й споживання.

Дослідження механізму структурних зрушень у регіональній економіці допомагає знаходити оптимальні шляхи й методи їхнього здійснення з метою створення ефективної економічної структури. Управляючи організаційно-економічними процесами, можна створити антикризовий механізм структурних зрушень, підвищити продуктивність праці й ефективність виробництва.

Структурні зрушення можуть характеризуватися різними якісними й кількісними показниками. Якими б економічними характеристиками не виражалися зрушення в структурі: кількістю працюючих, обсягом виробництва або капіталу, вони завжди пов'язані з певними економічними інтересами й потребами окремих суб'єктів або їхніх груп [1, с. 7]. Одними з показників, якими характеризуються структурні зрушення, є маса структурного зрушення, індекс структурного зрушення, а також їхня швидкість. Визначення цих показників є достатньо розповсюдженим в економічній літературі з даної тематики [2, с. 23].

З поняттями маси й швидкості структурних зрушень в економіці тісно пов'язаний показник їхньої інтенсивності, що являє собою взаємозалежність сукупності інтересів економічних суб'єктів і швидкості їхньої зміни в часі. У загальному вигляді коефіцієнт структурної інтенсивності розраховується за формулою [1, с. 5]:

$$K_{imm} = \frac{1}{2} \sum d_i(t) - d_i(t-1), \quad (1)$$

де $d(t)$, $d(t-1)$ – відповідно частка i -го об'єкта господарювання в загальному обсязі випуску продукції звітного та базового періоду.

У роботі Т. Н. Агапової та М. М. Юзбашева [3, с. 18] пропонується для визначення інтенсивності структурних зрушень розраховувати лінійний абсолютний коефіцієнт структурних зрушень за формулою

$$\delta |f_2 - f_1| = \frac{\sum |f_2 - f_1|}{n}, \quad (2)$$

де f_1, f_2 – структурні зрушення в порівнюваних структурах;

n – кількість показників.

Цей коефіцієнт буде варіювати в межах від 0 (при незмінній структурі) до 1 (при максимально можливій зміні структури).

З метою отримання оцінки структурних зрушень на основі показника їхньої інтенсивності можна використовувати запропоновані А.С. Казинцем [4, с. 162, 167] такі формули:

– квадратичний коефіцієнт «абсолютних» структурних зрушень, що дає змогу кількісно оцінити, на скільки відсотків у середньому відхиляються одна від одної питомі ваги частин сукупності у звітному і базисному періодах:

$$\delta_{x_i^1 - x_i^0} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i^1 - x_i^0)^2}{n}}, \quad (3)$$

– квадратичний коефіцієнт «відносних» структурних зрушень, що показує, наскільки в середньому відхиляються коефіцієнти (темпи) зростання частин цілого від їхнього середнього значення, що дорівнює одиниці (або 100 %):

$$\delta \frac{x_i^1}{x_i^0} = \sqrt{\sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i^1}{x_i^0} - 1\right)^2 x_i^0 100}. \quad (4)$$

У формулах (3), (4), x_i^1 і x_i^0 позначають питомі ваги i -го елемента сукупності у звітному і базисному періодах.

При аналізі змін у структурі економіки регіону за тривалий проміжок часу доцільно визначити зрушення за кожний період окремо, а також виявити роль структурних зрушень в окремі періоди відносно загальної тенденції, тобто оцінити їхній внесок у формування повного зрушення. Використання формули (4) дає можливість вирішувати такого роду завдання. При цьому чим ближчим до одиниці є співвідношення величини, що характеризує суму коефіцієнтів структурних зрушень по періодах, і коефіцієнта структурних зрушень, розрахованого за весь період, тим процес формування структури ближчий до лінійного, інерційного.

За інших рівних умов чим вища інтенсивність зрушення в економічній структурі, тим більшу структуроутворювальну роль воно відіграє. Поняття інтенсивності допомагає при вирішенні проблеми протиріч структурних зрушень: із двох суперечливих зрушень у структурі домінуючу роль буде відігравати більш інтенсивне, і в умовах відносно замкнутої економічної системи маса його буде збільшуватися, тоді як маса протилежного йому протизрушення – зменшуватися.

Слід зазначити, що, оцінюючи швидкість структурних зрушень, необхідно брати до уваги фактор мас-

штабності економічних процесів, для цього використовується коефіцієнт структурної мобільності (K_m) [1, с. 6]:

$$K_m = K_{imm} \cdot I_n, \quad (5)$$

де I_n – індекс зростання сумарної доданої вартості.

У наукових працях В. М. Рябцева та Г. І. Чудилина в основу структурно-динамічного аналізу покладено розрахунок узагальнювальних показників структурних змін за допомогою інтегрального коефіцієнта відносних відмінностей структур (K_i) [5, с. 32]:

$$K_i = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (d_2 - d_1)^2}{\sum_{i=1}^n d_2^2 + \sum_{i=1}^n d_1^2}}, \quad (6)$$

де d_1, d_2 – питома вага ознак двох структур, що порівнюються між собою;

$i = 1, 2, 3 \dots n$ – кількість градацій.

Перевага вищезгаданих показників, на думку Рябцева В. М. і Чудилина Г. І., полягає в тому, що вони мають верхню та нижню межу значень, що дорівнює відповідно, 1 та 0, і можуть бути застосовані для оцінки істотності відмінностей структури сукупності за двома окремими обраними ознаками [6, с. 44].

До методів виявлення структурних змін, крім визначення розрахункових коефіцієнтів, можна також віднести побудову діаграми відносного зростання, яка забезпечує порівняння міжгалузевих зрушень у часі в певному регіоні зі зрушеннями, що відбуваються у всій системі в цілому.

Ще одним важливим питанням, що визначає доцільність структурних зрушень, є їхня ефективність, яка є, певним чином, мірою прогресивності структурних зрушень, оскільки розвиток економіки регіону являє собою процес взаємовпливу динамічних і структурних змін, то важливо мати в арсеналі методи, що дають можливість вичленувати «структурний ефект». Загальною основою застосовуваних методів, що задовольняють зазначеній вимозі, є зіставлення структур – базисної та звітної – з позицій досліджуваного показника ефективності.

У тих випадках, коли необхідно оцінити роль структурних зрушень одного господарського рівня (наприклад галузі або муніципального утворення), доцільно проводити пряме, безпосереднє зіставлення структур базисного і звітного рівня. У тих же випадках, коли об'єктом дослідження є багаторівнева структура, для оцінювання «структурного ефекту» найбільш корисним є індексний метод факторного аналізу.

Перевага цього методу полягає в тому, що він дає змогу одночасно вичленувати вплив структурних зрушень різних рівнів серед факторів, що формують динаміку показників ефективності. Так, у регіональній економіці індексним методом факторного аналізу можна виміряти одночасно вплив міжгалузевих і міжмуніципальних структурних зрушень на динаміку середньорегіонального рівня показника ефективності (фондовідачі, продуктивності праці і т. д.), природно, за наявності відповідної статистичної інформації.

Співвідношення різних видів структурних змін та їхня інтенсивність залежать від соціально-економічного стану регіонів, та, у свою чергу, структурні зміни впливають на соціально-економічний стан регіональних економік.

Кількісні розрахунки взаємозв'язку між темпами економічного зростання й структурними змінами, що відбуваються в регіональних господарських структурах, досить важкі. Однак якісну оцінку ефективності структурних зрушень можна дати. Вона необхідна для побудови індикативно-аналітичної системи моніторингу структурного розвитку національної економіки, що дозволяє визначати доцільні напрями подальших структурних зрушень і може бути корисною при формуванні державної структурної політики.

Вартим уваги є використання інтегрального показника ефективності структурних зрушень, який дає змогу виявити як пропорції галузевого розвитку, так і можливі зміни в ефективності виробництва під впливом структурних змін і визначається так [1, с. 8]:

$$\Delta_{i=1}^n \Delta E(d) = \sum d_i(t) - d_i(t-1) \cdot (P_i(t) - P_i(t-1)), \quad (7)$$

де $\Delta E(d)$ – величина економічного ефекту, отриманого за рахунок структурних змін;

$d_i(t), d_i(t-1)$ – відповідно частка i -ї галузі в сукупному продукті звітного і базисного періодів;

$P_i(t), P_i(t-1)$ – обсяг прибутку, отриманого від реалізації товарної продукції в i -й галузі за звітний і базисний періоди.

Зміна станів української економічної системи під час реформ супроводжується не тільки змінами її інтегральних показників, але й масштабною структурною перебудовою. Система зберігається як така, але її структура значно змінюється (змінилася територія й чисельність населення держави, українська економіка виділилася із загальносоюзної, відбувся різкий спад в одних галузях і зростання в інших тощо; це ж спостерігається й для двох інших великих криз ХХ ст.), що різко ускладнює проведення кількісних зіставлень післякризової української економіки з докризовою, робить їх багато в чому умовними.

ВИСНОВКИ

Таким чином запропонована система показників оцінки структурних зрушень допомагає знаходити оптимальні шляхи і методи їх здійснення в цілях створення ефективної економічної структури. Найбільш повне врахування комплексу показників, їх ваги та пріоритетності в трансформаційних процесах країни та її господарських систем забезпечить достовірність характеру їх протікання та результативність, дасть можливість обґрунтування перспективних напрямів розвитку.

Отже, у сучасній економіці України підсилюється невизначеність спрямованості структурних зрушень, зростає кількість варіантів подальшого розвитку економічної структури. В епоху кардинальних змін не існує заданого шляху структурних перетворень, діє значний комплекс об'єктивних і суб'єктивних факторів. Для початку структурної трансформації на регіональному рівні держава повинна координувати, а в деяких регіо-

нах – контролювати цей процес, у противному випадку можливе наростання деформацій у господарстві країни, що, безсумнівно, негативно позначиться не тільки на стійкості країни як відкритої системи, але й підсилить відцентрові тенденції регіонів, що ставить під загрозу економічну цілісність країни в середньостроковій перспективі, а в довгостроковій – і територіальну. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Алимов О. М.** Структура промислового виробництва в системі ринкової економіки / О. М. Алимов, Н. П. Гончаров, В. В. Лобанів.– К. : НАН України, Інститут економіки, 2000.– 56 с.
- 2. Красильников О. Ю.** Структурные сдвиги в экономике современной России / О. Ю. Красильников.– Саратов : Научная книга, 2000.– С. 15 – 25.
- 3. Агапова Т. Н.** Показатели интенсивности изменения структуры ВВП / Т. Н. Агапова, М. М. Юзбашев // Вопросы статистики.– 1995.– № 4.– С. 17 – 26.
- 4. Казинец Л. С.** Темпы роста и структурные сдвиги в экономике (показатели планирования и статистики) / Л. С. Казинец.– М. : Экономика, 1981.– 184 с.
- 5. Рябцев В. М.** Структурно-динамический анализ индикаторов инвестиционного климата в Самарской области / В. М. Рябцев, Г. И. Чудилин // Вопросы статистики.– 2002.– № 3.– С. 30 – 38.
- 6.** Региональная статистика: Учебник под ред. Рябцева В. М., Чудилина Г. И.– М., 2001.– 380 с.